

Бартошевич Олександр,

аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ

ВІДЧУЖЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНДИКАТОР ГОТОВНОСТІ ДО КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Коли йдеться про корупційні злочини, разом із правовими аспектами цієї проблеми практично завжди виникають морально-етичні міркування, тим більше, коли аналізується корупція за часів війни. Науковці апелюють до категорій совісності, відповідальності тощо [1]. Психологи одним із провідних індикаторів готовності особистості до корупційної поведінки визначають відчуження суб'єктом моральної відповідальності, що підтверджується результатами низки психологічних досліджень [2, 3, 4, 7, 9].

Однією з найбільш шанованих концепцій в дискурсі морального розвитку особистості є теорія Л. Колберга, який зазначає, що досягнення людиною моральної зрілості можливе тільки після взяття на себе моральної відповідальності [8]. Водночас автор концепції усвідомлює, що «моральне судження, хоча і є необхідним, недостатнє для здійснення моральної дії» [8]. Тому Л. Колберг з однодумцями розробили теорію багатоступінчастого переходу від моральних суджень до моральних дій.

Альберт Бандура, аналізуючи проблему протиправної поведінки, дійшов висновку, що ключову роль у вчиненні злочинів відіграють психологічні способи самовиправдання – тобто пояснення й раціоналізація власних корупційних дій [5]. На відміну від багатьох інших правопорушень, корупційні дії часто здійснюються людьми, які в повсякденному житті виглядають цілком порядними: вони можуть бути турботливими батьками, активними членами суспільства чи високопосадовцями. При цьому такі особи зазвичай не вважають себе корумпованими: інколи вони визнають помилки, але заперечують наявність злочинних мотивів. Саме тому важливим аспектом є те, як саме правопорушники виправдовують свої дії, використовуючи різні когнітивні прийоми.

Бандура підкреслює, що існують механізми, які дозволяють людині вибірково застосовувати або ігнорувати моральні норми на різних етапах саморегуляції [6]. Це явище він називає відчуженням моральної відповідальності – процесом, коли особа пригнічує або відкидає власні моральні принципи в разі шкідливої поведінки щодо інших [5].

Дослідник також наголошує на необхідності вивчати не лише абстрактні моральні судження, а й реальну поведінку людей. На його думку, моральна саморегуляція формується не лише всередині особистості, а й у взаємодії з соціальним середовищем – через взаємозв'язок когнітивних, емоційних і соціальних процесів. Бандура виокремлює вісім механізмів відчуження моральної відповідальності, які об'єднує в чотири групи (локуси) [5].

Поведінковий локус містить: моральне виправдання – пояснення своїх дій як морально, соціально або економічно обґрунтованих; евфемістичне позначення – використання м'яких або нейтральних формулювань, що

зменшують негативне сприйняття вчинку; вигідне порівняння – зіставлення своїх дій із гіршими, аби вони видавалися менш шкідливими. Локус актора містить: перенесення відповідальності – перекладання провини на авторитет або зовнішній тиск (наприклад, «я лише виконував наказ»); розподіл відповідальності – розмивання особистої провини через участь у колективних діях. Локус наслідків являє собою ігнорування або спотворення наслідків – заперечення шкоди або переконання, що вона є незначною або навіть корисною. Локус жертви складається з дегуманізації постраждалої особи (сприйняття постраждалого як менш цінного або «неповноцінного», що полегшує заподіяння шкоди) та приписування провини жертві – переконання, що саме жертва спровокувала негативну ситуацію і «сама винна» [5].

На відміну від теорії морального розвитку Лоуренса Колберга, яка зосереджується на послідовних стадіях формування моральності, підхід Бандури акцентує увагу на ситуативності, адже різні механізми можуть активуватися залежно від обставин.

Подальші дослідження, зокрема роботи Силії Мур, підтвердили, що схильність до такого «відключення» моральної відповідальності пов'язана з більшою ймовірністю неетичної поведінки в організаціях, включаючи обман, маніпуляції та прийняття рішень у власних інтересах [9, 10]. Авторка зазначає, що кількість, масштаби та тривалість корпоративних скандалів за останнє десятиліття дали цинікам, які ставляться до бізнес-етики, чимало приводів для роздумів. Література про корупцію залишається нестабільною, їй бракує цілісності та вона знаходиться на периферії організаційних досліджень. Існує низка причин, чому дослідження корупції залишаються на периферії організаційних досліджень. По-перше, сама конструкція є розпливчастою та надто широкою. Дефініція корупції не лише погано визначена в організаційній літературі; вона майже не визначена взагалі, причому перевага надається таким термінам, як «організаційна незаконність», коли йдеться про незаконні дії корпорацій, та загалом «девіантність», коли йдеться про морально сумнівні дії окремих осіб [10]. «Нам досі бракує міцно обґрунтованих теорій корупції», а сама корупція залишається «дуже суперечливою концепцією» з «невеликою кількістю спільних думок» [10]. Корупція може стосуватися широкого спектра дій та/або моделей поведінки, вона за своєю суттю є багаторівневим явищем. Корупція стосується як динамічного процесу, так і результату цього динамічного процесу [4]. З огляду на всі ці складнощі, посилюється необхідність чіткого визначення того, що мається на увазі під будь-яким конкретним обговоренням корупції – як визначається корупція, на якому рівні аналізу вона вивчається та чи зосереджується вона на продукті чи на процесі. Проте маємо розуміти, що в будь-якому випадку в центрі будь-яких пояснень корупції знаходиться людина з її цинічним відчуженням власної моральної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Зарічанський О. А., Сокурено В. В., Євдокімова О. О. Професійна відповідальність та совісність державних службовців на різних етапах професійного становлення. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2023. № 9. С. 191–209. <https://doi.org/10.32999/KSU2663-970X/2023-9-11>
2. Abbink, K., & Wu, K. Reward self-reporting to deter corruption: An experiment

on mitigating collusive bribery. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 133, 2017. 256–272. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2016.09.013>

3. Abraham J., Suleeman J., Takwin B. Psychological mechanism of corruption: A comprehensive review. *Asian Journal of Scientific Research*. 2018. № 11 (4). P. 587–604. <https://doi.org/10.3923/ajsr.2018.587.604>

4. Ashforth, B. E., Gioia, D. A., Robinson, S. L., & Treviño, L. K. Re-viewing organizational corruption. *Academy of Management Review*. 2008. № 33. C. 670–684

5. Bandura A. Moral Disengagement: How People Do Harm and Live With Themselves. New York, NY: Worth Publishers, 2016. 446 p.

6. Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc, 1985. 544 p.

7. Julián, M., & Bonavia, T. Psychological variables related to corruption: a systematic review *Anales de psicología / annals of psychology*. 2020, vol. 36, no 2 (May), 2020. P. 330–339. <https://doi.org/10.6018/analesps.389371>

8. Kohlberg L. The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages. *Essays on Moral Development / ed. by L. Kohlberg*. Vol. 2: The Philosophy of Moral Development. San Francisco: Harper & Row Publishers. 1984. 768 p.

9. Moore C. Moral disengagement. *Current Opinion in Psychology*. 2015. № 6. P. 199–204. <http://dx.doi.org/doi:10.1016/j.copsyc.2015.07>

10. Moore, C. Psychological perspectives on corruption. *Psychological Perspectives on Ethical Behavior and Decision Making*. Information Age Publishing, Charlotte, NC, 2009. P. 35–71. <https://www.jstor.org/stable/24703494>